

JOAN JOSEP TORRÓ MARTÍNEZ (2023). *Solidaritat en temps de guerra. Hospital Militar Internacional. Ontinyent, 1937-1939*. València: Institució Alfons el Magnànim – Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, 424 p. ISBN: 978-84-1156-018-4.

Malgrat l'extensió, d'aquest llibre sobre l'hospital militar que fou habilitat a la localitat valenciana d'Ontinyent (la Vall d'Albaida) durant la Guerra Civil espanyola, es podria dir que es troba «a mitjan camí». Joan Josep Torró Martínez hi ha dedicat més de 20 anys de recerca, amb publicacions prèvies que en donen testimoni. No obstant això, des de la mateixa introducció l'autor considera que el treball encara està «inconclús». Al meu parer, resulta molt suggerent que Torró Martínez considere oberta una investigació de més de dues dècades de recorregut.

Al pròleg, Antonio Calzada Aldaria (Universitat de València) destaca la confluència de tres elements presents en el llibre: la importància de la història local, la recuperació de la memòria democràtica i el protagonisme de les dones. A continuació, l'autor fa de l'apartat «Introducció» un meritori estat de la qüestió sobre l'Hospital Militar Internacional d'Ontinyent (a partir d'ara HMIO), conegut popularment en la contornada com «El Belga». Instal·lat al col·legi La Concepció que els pares franciscans posseïen i regentaven a Ontinyent, va esdevenir un centre sanitari de gran capacitat (un miler de llits), que va funcionar en aquesta localitat valenciana durant la Guerra Civil espanyola. Tot seguit, hi ha dos capítols a manera de context, tant des del punt de vista general («Ontinyent, ciutat de rereguarda», a càrrec de l'historiador local Josep Gandia Calabuig), com des del punt de vista sanitari («L'hospital de sang del Xalet de les Boles», escrit pel mateix Torró Martínez).

Així, el camí ja es troba expedit perquè Joan Josep Torró Martínez pugua narrar tot el que sap sobre aquest hospital; efectivament, sota el títol «Un hospital militar modern pensat per a la República en pau», en fa una minuciosa descripció d'aspectes cabdals, com ara la iniciativa del moviment socialista internacional per a habilitar i finançar

l'hospital, l'organització sanitària interna, els serveis i les dependències hospitalàries, el personal sanitari (metges i infermeres) i no sanitari (neteja, cuina, bugaderia..., i fins i tot dos pastors del ramat que abastien de llet i carn el centre), i l'escola d'infermeria. En els capítols següents, n'aborda altres elements destacables, com per exemple el nombre de ferits i malalts atesos a l'hospital; la relació del centre sanitari amb la població local; les tensions polítiques dins l'hospital —tot incloent-hi les sospites d'espionatge—, i les activitats culturals promogudes per l'HMIO, entre altres qüestions. Abans de concloure, hi ha un capítol dedicat a descriure l'ocupació franquista de l'hospital: va ser llavors quan el centre sanitari va esdevenir un hospital de presoners republicans sota el nom d'Hospital Militar José Antonio.

Finalment, hi ha un magnífic colofó a la narració: un potent «diccionari biogràfic» d'unes 80 pàgines que ajuda el lector a situar els i les protagonistes, i sis annexos que arreglen gran quantitat d'informació ben interessant a manera de llistats nominals: entre d'altres, de ferits o malalts ingressats en l'HMIO; de defuncions durant l'etapa republicana, que inclou la causa de mort i l'adscripció militar, i de ferits ingressats a l'HMIO el 12 de febrer de 1939 procedents del bombardeig de l'estació de trens de Xàtiva.

El llibre evidencia, des del mateix títol, el caràcter internacional de la Guerra Civil espanyola. I és tot un encert que ho faci des de la perspectiva sanitària, atès que aquest fet —la internacionalització del conflicte d'Espanya— és ben conegut des d'altres punts de vista, com ara el suport militar de les potències estrangeres. A més del títol, l'heterogeïnat i la riquesa de les fonts primàries consultades —que l'autor fa servir amb rigor i solvència— també palesen aquest tret de la Guerra Civil: al costat del testimoni oral d'algunes veïnes d'Ontinyent hi ha una notícia d'un diari neerlandès; al costat d'una acta de l'Ajuntament hi ha l'informe del president de l'Spanish Medical Aid Committee. I ací rau, en la meua opinió, la principal fortalesa del treball.

Ens trobem així davant un hospital on van confluïr metges, farmacèutics, odontòlegs, infermeres i auxiliars de vora deu nacionalitats, molts d'ells jueus d'origen centreeuropeu que fugien del nazisme. Tot i aquesta projecció internacional, l'autor té l'habilitat de no perdre la connexió amb aspectes locals d'Ontinyent, com ara els edificis que es van habilitar (no només l'hospital, sinó instal·lacions auxiliars, com ara els magatzems i el dipòsit de cadàvers), la relació amb l'Ajuntament de la localitat, els veïns i les veïnes que hi treballaren de manera voluntària, etc.

Com a mostra de suport a la República espanyola, la iniciativa de la fundació de l'HMIO va correspondre al Partit Obrer Belga, i el finançament, en gran part, a la Internacional Obrera Socialista i a la Federació Sindical Internacional. Es tractava, així doncs, d'un hospital de clara filiació socialista, com encertadament remarca l'autor. Per això, es va orquestrar una campanya de visibilització de l'HMIO, a fi de contrarestar la influència dels comunistes en la sanitat republicana, que s'havia traduït, fonamentalment, en els hospitals organitzats pel Socors Roig Internacional. Aquestes tensions polítiques no van ser patognomòniques

de l'HMIO, sinó que es van reproduir en altres hospitals republicans; per exemple, l'Hospital Provincial de València va ser escenari d'unes aferrissades *bella intestina* entre anarquistes i comunistes durant els primers mesos de combats.

Com he assenyalat, en *Solidaritat en temps de guerra. Hospital Militar Internacional. Ontinyent, 1937-1939*, Torró Martínez atorga una gran rellevància a la relació de l'hospital amb la població d'Ontinyent, tant amb l'Ajuntament com amb el veïnat. Aquest és un element central del relat, cosa que deixa ben palesa des del principi quan destaca la vella reflexió de Joan Fuster referida a la importància de la història local, una idea que es recupera tot seguit en el pròleg. Efectivament, els historiadors han afirmat que «algunas de las aportaciones bibliográficas más enriquecedoras proceden de la historia local, fundamental en los estudios de la Guerra Civil y el franquismo», sempre que mantinguen «un diálogo con las visiones generales, cuando ambos enfoques se retroalimentan favoreciendo la contextualización».¹

Segons el meu parer, ací rau la principal feblesa del llibre de Torró: la manca de contextualització en la geoestratègia militar republicana. Resulta evident que l'hospital sotmés a estudi no estava aïllat, sinó que formava part d'una complexa xarxa sanitària, on altres hospitals tenien gran importància. Per exemple, l'Hospital d'Ontinyent va establir moltes connexions amb la xarxa sanitària de València. El mateix autor ho deixa entreveure en diverses ocasions; per exemple, quan descriu com un antic mestre d'escola va haver de reciclar-se per a actuar de transfusor de sang en l'HMIO, per a la qual cosa es va haver de desplaçar a València a fi de formar-se en una tècnica —la transfusió— que durant la Guerra Civil conegué innovacions espectaculars que atragueren la mirada de la comunitat mèdica internacional.² No és estrany que així fora: a més de la proximitat entre Ontinyent i el cap i casal, a València funcionava un dels quatre centres de transfusió de sang de què disposava la Sanitat Militar republicana. Altres exemples de la importància de conèixer el context sanitari es palesen quan l'autor descriu que un ferit «va ser traslladat [de l'HMIO] a la Creu Roja de València»; que alguns pacients ingressats a l'HMIO procedien «de l'Hospital de València, de Benirredrà, de l'Hospital de Castelló de la Ribera, de l'Hospital de la Facultat de València», i que la miliciana de cultura de l'HMIO també va ser-ho a «l'hospital de sang d'Esquerra Republicana a València i a l'hospital de sang de Benicalap». Un dels problemes de la manca de contextualització és que l'autor trasllada al lector la responsabilitat de saber que a Benirredrà hi havia un sanatori antituberculós; que a Castelló (de la Ribera) es va instal·lar

1. Sagués San José, Joan (2001), «La historia de la Guerra Civil española, un campo con puertas aún por abrir», *Ayer*, 43 (3), 277-289 (ací p. 280).

2. Consulteu el dossier monogràfic titulat «La transfusión de sangre en España: tecnologías médicas y retos sociales (1909-1943)» i coordinat per Xavier Garcia Ferrandis, Linda Palfreemam i Alejandra de Leiva Pérez. Integrat per sis contribucions, el dossier està publicat en *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, 74 (1), gener-juny 2022, p. 580. Disponible en: <<https://asclepio.revistas.csic.es/index.php/asclepio/article/view/1116/1898>>

un hospital de carrabiners; que a la Facultat de Medicina de València funcionava un gran hospital militar, i que a la ciutat de València també funcionaven, entre d'altres, un hospital que Izquierda Republicana havia instal·lat en la clínica Candela, i un centre sanitari al barri de Benicalap, habilitat en el convent de la Presentació i que es va militaritzar de manera molt primerenca sota el nom d'Hospital Blanquer.³ Per cert, l'hospital instal·lat a la Facultat de Medicina de València tenia la consideració d'«hospital militar base», la mateixa que l'HMIO, és a dir, un hospital de convalescència ubicat lluny del front de guerra.

D'altra banda, de vegades l'estil del llibre és massa descriptiu i es troba a faltar certa dosi d'interpretació, encara que siga en forma d'hipòtesi; per exemple, en la pàgina 135 s'afirma que «De les 181 defuncions [ocorregudes a l'hospital], el 72 % corresponen a la gestió republicana, i el 27,6 % a la gestió per part de l'exèrcit revoltat». I el lector es pot preguntar: què insinua l'autor?

Independentment de si això són o no febleses, no puc deixar d'apuntar que a la pàgina 259 hi ha una errada. En l'entrada del «Diccionari biogràfic» corresponent a la infermera neerlandesa Maatje Huizinga (1908-2003) s'afirma que «ha de tornar als Països Baixos en contraure el tifus per l'ús d'una xeringa que no s'havia desinfectat». Aquesta informació errònia està extreta de SIDBRINT, el repositori digital sobre les Brigades Internacionals de la Universitat de Barcelona que inclou a hores d'ara prop de 50.000 entrades biogràfiques. És evident que el tifus no es transmet per via parenteral. Caldria saber, a més a més, si es refereix al tifus exantemàtic o a la febra tifoide, ja que la transmissió de la primera correspon a un vector (un tipus de poll) i la segona és una malaltia de transmissió hídrica. He hagut de recórrer a una font proporcionada pel mateix autor per a entendre què va succeir: sembla que, en realitat, Huizinga va emmalaltir després de ser vacunada contra la febra tifoide perquè l'agulla no estava correctament desinfectada. Això es podria interpretar com una infecció en el punt d'inoculació o, si es menysté la correcta o incorrecta esterilització de l'agulla, com una reacció al·lèrgica a algun component de la vacuna.

També em resulta molt captivadora la idea de l'autor de considerar l'HMIO com un «hospital modern», és a dir, un espai d'assistència mèdica però també de ciència, materialitzat en l'existència d'una publicació pròpia i d'una biblioteca, i en l'aposta per la formació en infermeria. Tot això d'acord amb els estàndards internacionals.⁴ Jo afegiria la vocació de l'hospital de romandre en el temps, transcendent, per tant, el context bèl·lic; l'HMIO tenia, en efecte, una decidida vocació de permanència com a hospital civil i escola d'infermeria

3. GARCIA FERRANDIS, Xavier (2015), L'assistència sanitària a la ciutat de València durant la guerra civil, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 128-131, 136-137, 277-278.

4. En el marc de l'exili republicà, n'és un bon exemple l'Hospital Varsòvia de Tolosa de Llenguadoc. Vegeu: MARTÍNEZ-VIDAL, Àlvar; ZARZOSO, Alfons (2010), «Un hospital modern al sud de França per als refugiats republicans: l'Hospital Varsòvia – Walter B. Cannon Memorial (1944-1950)». A: MARTÍNEZ-VIDAL, Àlvar (coord.), Exili, medicina i filantropia. L'Hospital Varsòvia de Tolosa de Llenguadoc (1944-1950), Catarroja—Barcelona, Editorial Afers, 13-36 (ací p. 17).

més enllà de la guerra. Haguera estat una gran contribució a l'esgotament que, com a pedra angular de l'organització sanitària, mostrava l'Hospital Provincial de València des del trànsit del segle XIX al XX.

Al final del llibre, l'autor recupera la idea que «aquesta investigació s'ha de considerar com una primera contribució que està oberta a noves aportacions i recerques»; no debades, afirma que les dades mèdiques (diagnòstics, tractaments, mortalitat, etc.) «s'han de considerar incompletes» perquè la documentació consultada (Arxiu Municipal d'Ontinyent i *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional*, entre d'altres) aporta una informació limitada. En efecte, considere que una d'aquestes noves aportacions a l'estudi de l'HMIO hauria de girar al voltant del vessant mèdicosanitari, del qual, paradoxalment, fins ara no se n'havia fet més que una primera aproximació. Metodològicament, no sembla una tasca fàcil: tal com assenyala l'autor, gran part dels documents de l'hospital es van cremar per a evitar que es feren servir com a proves inculpatòries per part dels guanyadors.

Xavier Garcia Ferrandis
ORCID: 0000-0002-0575-6902